

L'OBRA EPIDEMIOLOGICA DEL MESTRE JACME D'AGRAMONT
(SEGLE XIV)

Neus SOLÉ I SANTOLL

LA PESTA NEGRA.

Epidèmia que assolà Àsia i Europa des de mitjan segle XIV fins al començament del XV.

S'originà aproximadament a l'interior d'Àsia l'any 1333, d'ací i seguint les línies del comerç de l'època s'esten ràpidament.

De l'àrea catalano-provençal, la primera ciutat afectada fou Marsella, i els primers brots als Països Catalans es manifestaren a les darreries de l'any 1347. A l'abril de 1348 la pesta ja tenia dimensions epidèmiques.

La presència d'aquesta malaltia impossibilità el desenvolupament normal de la civilització europea i tingué importants conseqüències polítiques i socials. A Catalunya hom situà l'inici de la decadència de la Corona Catalano-Aragonesa, en la terrible pèrdua demogràfica durant la pesta del segle XIV. Les víctimes que l'epidèmia causà a Europa foren de 25 milions i un percentatge relativament elevat correspongué a les terres catalanes.

Segons el professor Veny i Clar, també hi ha repercussions positives de la pesta negra, doncs va atreure l'atenció d'artistes i literats, per exemple, fou el punt de partença del "Decamerone" de Boccaccio. Analitza la influència del tema en la cultura popular, explicant l'origen del "Joc de la Pesta", doncs els nens savien que el mal s'encomanava ràpidament, i amb aquesta base van fer el joc.

Però sobretot, la pesta té una influència molt important dins l'evolució de la medicina; per això van proliferar els tractats referents a la pesta. Cap d'aquests, però, no explicava l'etiologia ni el tractament de la malaltia. Pensaven que les causes eren la conjunció dels astres, la putrefacció de l'aire, els pecats dels homes... i es varen limitar a establir-ne el diagnòstic i recomanar normes d'hi-

giene personal i ambiental. No obstant això, i atesa la necessitat d'erradicar la pesta, algunes ciutats desenvoluparen una autèntica política sanitària. Per exemple, Venècia fou la primera ciutat que prohibí l'any 1374, l'accés a la ciutat de persones, naus i mercaderies amb perill d'infecció o sospitoses d'estar-ho. Els malalts, eren duts fora de la ciutat i havien de pasar 30 dies a l'aire lliure i al sol, més tard la trentena s'amplià a quarentena.

Per lluitar contra la pesta també es creen Llatserets, Hospitals i Infirmeries. D'altres mesures eren, airejar les cases sospitoses, exposar els mobles al sol, fer fumigacions, cremar la roba dels apestats, fer inspeccions de l'aigua, dels camins.

De fet, gràcies als tractats profilàctics i curatius i a les mesures legislatives, podem veure per primera vegada a la història, com es creen unes lleis de defensa contra les malalties infeccioses.

A la Península Ibèrica, els metges que van intentar posar remei a l'epidèmia foren, IBN-HATIMA a Almeria, IBN ALHATIB i AL-SAQURI a Granada. A Catalunya, el metge lleidatà JACME d'AGRAMONT, escriu el "Regiment de preservació de pestilència", i és aquest el primer tractat epidemiològic de la península. És un document de gran importància per a conèixer l'estat sanitari de Lleida, i on s'hi reflecteixen idees profilàctiques i curatives. A part d'això, té un interès excepcional per a l'estudi de la llengua i els dialectes catalans medievals.

BIOGRAFIA DE JACME D'AGRAMONT.

Les dades biogràfiques són ben poques; això no sorprèn si tenim en compte que es tracta d'una figura local, i només es deuria conèixer al Principat. Com ell mateix diu, va néixer a Lleida i fou metge i catedràtic a l'Estudi General de Lleida. Segons Carreras Artau, és probable que fos clergue, encara que potser no havia rebut ordres majors, doncs estava casat. Jacme d'Agramont, tenia notícia de la propagació de l'epidèmia i dels treballs que provocava, i va escriure el seu tractat vers l'any 1348. Quan la pesta assolà Lleida, Agramont fou una de les primeres víctimes, l'any 1349.

L'OBRA DE JACME D'AGRAMONT.

El títol complet del tractat és: "REGIMENT DE PRESERVACIO A EPIDEMIA E PESTILENCIA E MORTALDATS. Epístola de MAESTRE JACME d'AGRAMONT als honrats discrets Senyors Pahers e Conseyll de la Ciutat de Leyda".

Aquest tractat fou encarregat per la Prohomenia de la Salut i el dedicà als Pahers i Prohomes de la salut. Jacme d'Agramont acabà la redacció del tractat la vigília de Sant Marc, 24 d'abril de l'any 1348. Tota l'obra està continguda en 14 fulls sense numerar, escrita en planes a dos columnes de 29 a 34 ratlles, amb lletra característica del català del segle XIV, hi falten les caplletres que són indicades al marge amb minúscula. Les planes amiden 295 x 215 mm.

El "Regimen de Preservació a Epidemia e Pestilència e Mortaldats", és un llibre de divulgació mèdica, analitza les males condicions dels mercats, carrers, places, i aconsella nombroses prescripcions higièniques. Està escrit per a mentalitzar al poble en qüestions d'higiene preventiva, sanitat individual i pública, i deixa ben clar: "Car lo tractat aquest es feyt principalment a profit del poble, e no a instrucció dels metges", i demana als Pahers, que en facin còpia als que la demanin, "Placiens seynnors de donarne treslat a tot hom qui vuylle copia".

Quan parla de l'estat sanitari de Lleida i comarques són observacions pròpies, fruit de la seva experiència, però al mateix temps fonamenta els seus coneixement en autors clàssics greco-àrabs; els que cita més sovint són: Avicenna, Galè, Rases, i Averrois.

El manuscrit es troba a l'arxiu parroquial de Santa Maria de Verdú (Segarra), és una còpia, l'original fou escrit per Jacme d'Agramont l'any 1348. A la darrera plana es pot llegir amb dificultat "Factum CCCLXXXVII", que podria indicar la data de la còpia.

Fou descobert l'any 1909 per ENRIC ARDERIU I VALLS, arxiver municipal de Lleida, va publicar-lo el mateix autor al "Butlletí del Centre Excursionista de Lleida", l'any 1909. Se'n va fer una altra edició l'any 1910 (Imp. Pagés), amb entraments d'Enric Arderiu i Josep Mª Roca.

Amb motiu del "Segon Congrés de Metges de Llengua Catalana", l'any 1917, s'organitzà la Primera Exposició Bibliogràfica de l'Especialitat, a la qual es va presentar el valuós manuscrit (nº ordre 107).

L'any 1965, el Professor Joan Veny i Clar, va presentar-lo a l'XI Congrés de Lingüística i Filologia Romàniques, celebrat a Madrid, i l'any 1971 publicà, "Regiment de Preservació de Pestilència de Jacme d'Agramont (S. XIV). Introducció, transcripció i estudi lingüístic". V Beca "Manuel de Montoliu", que li fou otorgada per l'Excma. Diputació Provincial de Tarragona.

CONTINGUT DEL REGIMENT DE JACME D'AGRAMONT.

El Mestre Jacme d'Agramont comença el seu tractat explicant els motius i la finalitat que l'han impulsat a escriure i ens diu: "volém de ma pocha sciència fer e procurar alcun profit e esquivar tot dampnatge a la ciutat damont dita e als singulars d'aquella, per preservar cascú e cascuna d'esser malaut o malauta per temps pestilencial". Després fa una dedicatòria al Consell de la Ciutat, i senyala que redacta el tractat "a profit del poble e no a instrucció dels metges".

Fa una exposició clara i ordenada del tractat, i en primer lloc fa una introducció o entrament compost de dos capítols, segueixen sis articles, alguns dividits en partides, que comprenen capítols.

A l'entrament ens parla de l'aire i les seves propietats, i diu que les malalties, infeccions i epidèmies de pestilència es produeixen per alteració de l'aire o canvis en les seves propietats. Ens parla de la putrefacció de la fleuma, així si aquesta es produeix dins les venes, la febre serà contínua, i si es produeix fora de les venes, serà terçana o quartana. Afirmar que per putrefacció de la terra s'engendren serps, rates..., per corrupció de l'aire, mosques, lla-gostes..., per putrefacció de l'aigua, granotes, serps, an-guiles, i pel foc, pel calor i la sequera, ens diu que: "no's pot fer ni engendrar cap putrefacció".

Analitzant els sis articles del tractat, trobem una definició de PESTILÈNCIA, i diu que és un canvi de l'aire en

les qualitats o en la substància, i ens explica que pot haver pestilència en els tres graus de vida, que segons Jacme d'Agramont son: el primer grau són les plantes, el segon, les bèsties i el tercer grau, els homes, doncs tenen raó i sentiment.

Al segle XIV Agramont ja estudià tres medis de contagi o propagació de malalties, i ens diu que tota pestilència comença en una regió i es propaga a un altra de tres maneres:

1.- Per "vecinitat de regions", i per fer-ho entendre al poble utilitza exemples clars i senzills, i diu: "Una malgrana ho poma podrida ne fa podrir altra a ella acostada. Veem encara que si una malgrana ho poma se podrix en una part, que a poch de temps s'estén la putrefacció a tota la malgrana ho a tota la poma".

2.- Pel fet de menjar viandes d'una regió pestilencial.

3.- Pel vent, que porta aire pestilent d'una regió a un altra, així els vents calents i humits, son la mare de la putrefacció.

D'altres causes de pestilència eren la "Conjunció dels Planetes", i Agramont explica que si Saturn i Júpiter fan una conjunció en un mateix signe i en un mateix grau, es produeixen mortaldats i despoblament de les terres, però no ens dona cap explicació d'aquestes influències, i diu que tot depen d'una propietat amagada. També podia haver pestilència per accions de persones malvades, "qui ab metzines e verins diversos corrompen les viandes", perquè no eren enterrats els cadavers i els caballs morts, i això comporta l'aparició de mosques i tàvans verinisos i l'alteració de l'aire, per obra de Déu degut als pecats dels homes.

En un altre article Agramont parla de les possibles causes de pestilència dins d'una ciutat, carrer o casa, i recomana diverses i importants mesures higièniques. Així ens diu que pot venir pestilència per: proximitat d'estanys i sèquies d'aigua estancada, per abundor d'arbres alts, nogueres i figueres, per escampament de brutícies, i recomana que no tirin budells ni ventres de bèsties mortes prop de la ciutat, també recomana que treguin els femers de vora el Cap-Pont (un dels llocs més malsans de la ciutat), que

no matin a la via pública bous, porcs o d'altres bèsties, ni posin a remullar cuirs dins la ciutat, també diu que a les places on es venen hortalisses, hi queden fulles podrides i aquestes poden alterar l'aire.

Un altra causa de pestilència és per contagi d'un malalt, i segonsell les malalties que es contagien són: "Lebrositat o meseleria e roynna e tisiques e lagaynne, febre pestilencial, pigota e sarampio e tiynna. E universalment tota malaltia que es fa per pestilencia de laer".

Més endavant s'ocupa dels senyals de pestilència esdevenidora i present, com són: certs fenòmens meteorològics lluminosos (drac, cabra saltant, estela comada), aire carregat de pols i enterbolit... etc. Després indica què pot fer la gent contra l'aire pestilent i recomana mesures tant a nivell general com individual, però en resum ens diu que els remeis dependran de les causes.

Però, hem d'assenyalar que Jacme d'Agramont al segle XIV ja dóna importància a les mesures preventives i dietètiques, i recomana beure i menjar el menys possible, beure vinagre, agràs, suc de taronges i llimones i totes les coses agres, no menjar ocells que viuen prop d'estanys, ni necs, oques, carns humides, peixos que facin mal olor.

També dóna alguns remeis per purgar el cos, i recomana prendre tres vegades i al matí "triaga". Fa referència a una confecció d'Avicenna, dient que "Hom quen prengues a quantitat duna dragma quascun mati ab una onza de vi ben ayguat no mort aquell an per pestilencia daer", la confecció es fa amb aloe cicotri, mirra i safrà. Per ell, les purgues i sagnies són mesures preventives, però explica a la gent que s'ha de demanar consell al metge, doncs no totes les purgues van bé a tothom; com veiem intenta fer una mica d'educació sanitària de la població, i per fer-ho entendre diu: "Conseyllaria quel cors fos purgat ab porga leugera e sens periyll". "Emperò, car la diversitat dels particulars fa mudar la obra del metge, conseyllaria que en aquest regiment fos demanat conseyll de bon metge e de aprovat, car una porga no pot ésser bona en tot temps ni a tot hom, axí com una çabata no pot venir bé a tot peu".

Jacme d'Agramont dedica un capítol a la prevenció dels cucs, doncs segons ell: "En temps de pestilència venen febres e morts soptanes per cucchs a per lombrichs" i aconsella: menjar alls al matí i vinagre al vespre, purgar-se, no menjar llet, cireres, fruites dolçes, pendre sement de centaures, beure suc de fulles de presequer, etc..., recomana pendre un laxant perquè si al morir els cucs es queden dins el cos, es podriran i el seu verí també és perjudicial. A part de les recomanacions dietètiques, també dóna receptes fetes amb herbes, amb efecte laxant i purgant.

Com ja hem dit, la seva formació clerical es nota en el gran nombre de cites bíbliques que fa i en la preocupació per la salut de l'ànima, així el sisé capítol el dedica als accidents de l'ànima, i els més importants són: ira, goig, tristesa, angoixa, temor i d'altres. Recomana que la por i la imaginació són accidents que s'han d'esquivar, perquè d'ells no s'en treu cap profit: "Car per ymaginacio sola pot venir alcuna malaltia, car trobes que alguns son estats tisichs per sola ymaginacio". Com dirien alguns psicòlegs, al segle XIV ja es van adonar de la importància de la medicina psicossomàtica.

En l'últim article, Jacme d'Agramont ens parla de la pestilència moral, fa nombroses cites del Nou Testament i defineix la pestilència moral com: "Mudament contra natura de coratge e de pensament en les gents per lo qual venen enemitzats e rancors guerres e robaments, destruccions de lochs, e morts en alcunes determinades regions..."

Acaba el seu tractat demanant a Déu que preservi a la gent de la pesta i diu: "Pregan e supplican nostre seynnor deus ihesuxrist que ell quins ha preseruats de la pestilència natural e moralment entesa usque lo dia duy li placia encaraa de preseruar a nos de totes les altres ciutats e lochs del regne en lo temps esdeuenidor".

Hem de remarcar que aquest manuscrit té un interès històric i lingüístic de primer ordre, i demostra el concepte unitari de la ciència que tenia l'home de l'Edat Mitjana, doncs al costat dels remeis naturals, fonamenta els seus coneixements en autors clàssics greco-àrabs, fa referència a l'astronomia, a Déu, la Bíblia, la salut de l'ànima. A

nivell mèdic la seva importància és molt gran, doncs és el primer tractat epidemiològic de la península, on hi trobem analitzades mesures preventives, higièniques, dietètiques, d'educació sanitària, perquè Jacme d'Agramont té molt clar que el manuscrit és un llibre de divulgació mèdica, per això fa servir comparances i proverbis, i si utilitza mots tècnics al costat hi ha l'equivalent popular.

Pel fet de ser metge dona algunes prescripcions curatives, fetes a base d'herbes, però deixa clar que sempre s'ha de demanarr consell al metge.

Per tot això, és tant important la tasca duta a terme per aquest metge lleidatà: el Mestre Jacme d'Agramont.

BIBLIOGRAFIA

- (1) AGRAMONT, Jacme d': Regiment de preservació a epidímia o pestilència e mortaldats. Epístola de Mestre Jacme d'Agramont als honrats e discrets Seynnors Pahers e Conseyll de la ciutat de Lleyda. Amb entraments de l'Enrich ARDERIU i d'en Joseph M. ROCA. Lleyda, 1910. (Publicat primer sense la introducció d'aquests al "Butlletí del Centre Excursionista de Lleida", 1909, p. 55-93.
- (2) APPRATO, Carmen: Economía y sociedad en la Edad Media. Colección Cuadernos de Estudio, nº 14, Madrid, Editorial Cíncel-Kapelusz. 1979.
- (3) LLADONOSA I PUJOL, Josep: Compendio de Historia de Lérida. La Editora Leridana, 1948.
- (4) LLADONOSA I PUJOL, Josep: La Facultat de Medicina de l'Antiga Universitat de Lleida. Barcelona. Imp. Rafael Dalmau. 1969.
- (5) LLADONOSA I PUJOL, Josep: La sanitat i la higiene a Lleida entre Arnau de Vilanova i Jacme d'Agramont. Segle XIV. Lérida. Grafts. Laxrosa. 1976.
- (6) LLADONOSA I PUJOL, Josep: Lérida Medieval. Tomo I (siglos XII-XIII). Tomo II (siglos XIV-XV). Lérida. Dilagro Ed. 1974-75.

- (7) LLADONOSA I PUJOL, Josep: Noticia Histórica sobre el desarrollo de la Medicina en Lérida. Introducción del Dr. Pascual Solé i Pampols. Lérida. Graf. Larrosa. 1974.
- (8) MANUSCRIT ORIGINAL: Es troba avui a l'arxiu parroquial de Santa Maria de Verdú (La Segarra). Lleida.
- (9) MENA SEGARRA CELIAR, Enrique: El Estado en la Edad Media. Colección Cuadernos de Estudio, nº 15. Madrid. Editorial Cincel-Kapelusz. 1979.
- (10) MIQUEL BATLLORI, P., CARRERAS I ARTAU, P.: Arnau de Vilanova Col·lecció Els nostres clàssics. Vol. II. Barcelona. Editorial Barcino. 1947.
- (11) RUBIÓ I LLUCH, A.: Documents per l'Història de la Cultura Catalana Mig-Eval. Vol. II. Institut d'Estudis Catalans, Palau de la Diputació. Barcelona. Imp. Casa de la Caritat. Montalegre, 5. 1921.
- (12) TRENCHS ODENA, José: Documentos Vaticanos de los años de la peste negra referentes a la Diócesis de Lérida. Lérida. Imp. Esc. Provincial. 1974.
- (13) VENY I CLAR, Joan: Regiment de preservació de pestilència. De Jacme d'Agramont. (S. XIV). Introducció, transcripció i estudi lingüístic. V Beca "Manuel de Montoliu". Tarragona. Publicaciones de la Excelentísima Diputación Provincial. 1971.
- (14) VENY I CLAR, Joan: Interés lingüístico del "Regiment de Preservació de Pestilència", de Jacme d'Agramont (S. XIV) Actas del XI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas. Madrid 1965. C.S.I.C. Madrid. 1968.
- (15) VILAR, Pierre: Historia de España. Librairie Espagnole. Paris 1975.

